

Солун 1925
ЧЫЛДЫН
август 31-де
үнүп эгелээрн

ШЫН

№ 35 (15255) ◆ 1994 чылдын февраль 23, среда ◆ Солунга ат салган шагы 22.00 ± Салар өртэз 50 рубль.

АРАЙ-ЛА ТҮЛҮКТЭЭЛЕК

лардын кыштагылашканынын «дужуу» — чаш хураганар камгалат адырның кампаниясы, кожун, колхоз, совхоз бурузунде эгелээр. Тускый эртемниглерин сапат твараы-биле алырга, малчынар бо чылдын төрөз хураганнарын буруну-биле камгалат алгач болза, республикага хойнун саны мунуку чылдардан ыракта велик болур. Ону үе көргүзе бээр билдинтпир. Хой ооллашкынын февральдын 18-те байдал-биле көргүзүрге мындгы:

Кожууннар	Шүптү төрөзүн хой	Төрөз хой хураган	Алган хураган
Бай-Тайга	14707	1600	1600
Барыш-Хемчик	14263	8211	7653
Чөөн-Хемчик	23993	9087	8468
Каа-Хем	14319	4201	4201
Кызыл	16026	5772	5595
Мөңгүн-Тайга	21944	1500	1500
Өвү	32342	1492	1450
Бин-Хем	17810	5557	5431
Сүт-Хөл	10680	6429	6334
Танды	18079	6465	6006
Тес-Хем	23582	2504	2504
Току	918	124	124
Улуг-Хем	14065	6517	5894
Чаа-Хөл	15628	7389	6542
Чеди-Хөл	10082	4179	4092
Эвэн	26451	1625	1625
Республика	274889	72652	69019

Бичангаш бо хүнерде төрүр жүрдүг хойнуң 26,4 хуузу азы 72652 хой ооллаан, оон 69019 чаш хураган камгалат алдынган азы төртүтүнген хураганнарын 9 хуузу малдын коданнарда олча-менди дорукту твара. Эрткен чылдын бо үези-биле деннеэрге, алдынган хураганнар элзэн өзөш-даа болза, бичан төрүр хой хой турганын айтыры чугула. Эки чүве чүл дээрге, бо чылдын хураганнарын языз-буру чылдаганнардан өлүп хораар чорчу мунуку чылдардан ыракта өвөш болуп твараы өөрүнчүг.

Амгы байдал-биле алырга, 6 кожун хойнун төртүтүнген чаш төдүн чүс хуу камгалат алган. Оларга: Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Току, Каа-Хем, Тес-Хем база Эвэн кожууннар хамааржыр. Бичангаш чаш хураганнарын языз-буру чылдаганнардан өлүп хораар чорчу чамдык кожууннара бо чылдын база бар болуп турар. Чижээлээр-ге Чаа-Хөл, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыш-Хемчик, Танды кожууннара бо хүнерде 459-тан 847 чедир хураган хораан. Нийтизи-биле республи-

МАКТАЛДЫГ МАСТЕР

Дарыныла цегинде хуннун-не ажал хайнышкынын, Чагыг кириген улустун айбызын кылар. Ону хемчээр, уадр боду быжып, даараарыга белетээр. Чурукта анжык мастер Татьяна Лабанова бо уадаа база-ла алгы тонун хевирин быжып тур.

Шыйгы дургаар хачызы-биле диле кезип чорудупту. Бичангаш быжыларын эпейт салган. Тудуштур кылар хеп ол одчаан кеступ чыдыр. Шөвөр болурга, магаалы-ла-дыр. Оон ол кожундак алгыларын чып салгаш, тудуштур илип киритери-лаа сонуурган мен. Хепти даараар тускый техника оон ырак эвесте. Ачаа баргаш, быжыглааш, инеи тигерге углаккан. Ажылды кылырнын дүргени-лаа. Мында мастер бурузу кылыр ажылдыг. Дүрген кирип кичи улам-на бурунгаарлап олурар.

Бо пехтен чыгы хептерин ынчаар бугуруп кылып турар. Кызылдын бо «Чечек» даарааныла бугурулгезинин шөвөрлинден чон мактал турар дээрзин оларнын бригадинде база дыңнаан мен.

Окешчик ОНДАРНЫН тырттырган чуруу.

Кызыл кожуунда Каа-Хемнин № 13 сонгулда округунда Тыва Республиканын Дээди Хуралынын депутатынын бурун эрге-хүлээлгелерин хуусаа бетинде соксадыр дугайында ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ДЭЭДИ ХУРАЛЫНЫН ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканын Конституциязынын (Ундезин Хоой-лусунун) 68 чүдүдүң 7 кезегинге дүштүр база депутаттын бодунун билдиришкенинге үндезилээр, Тыва Республиканын Дээди Хуралынын доктаалыры бола:

Кызыл кожуунда Каа-Хемнин № 13 сонгулда округунда Дээди Хуралын депутаты Александр Иванович Семёновтун бурун эрге-хүлээлгелери хуусаа бетинде соксаан деп санаар. Тыва Республиканын Дээди Хуралынын Даргазы К. БИЧЕЛДЕЙ.

Кызыл хоорай. 1994 чылдын февраль 17, № 39.

Улуг-Хемнин № 24 сонгулда округунда Тыва Республиканын Дээди Хуралынын депутатынын бурун эрге-хүлээлгелерин хуусаа бетинде соксадыр дугайында ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ДЭЭДИ ХУРАЛЫНЫН ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканын Конституциязынын (Ундезин Хоой-лусунун) 68 чүдүдүң 7 кезегинге дүштүр база Чазак Баштыкынын ораакчынын албан-дужаалына томулгакчаны-биле холбаштыр Тыва Республиканын Дээди Хуралынын доктаалыры бола:

Улуг-Хемнин № 24 сонгулда округунда Дээди Хуралын депутаты Банн Толошевич Санчинин бурун эрге-хүлээлгелери хуусаа бетинде соксаан деп санаар. Тыва Республиканын Дээди Хуралынын Даргазы К. БИЧЕЛДЕЙ.

Кызыл хоорай. 1994 чылдын февраль 17, № 40.

Тес-Хемнин № 21 сонгулда округунда Тыва Республиканын Дээди Хуралынын депутатынын бурун эрге-хүлээлгелерин хуусаа бетинде соксадыр дугайында ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ДЭЭДИ ХУРАЛЫНЫН ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканын Конституциязынын (Ундезин Хоой-лусунун) 68 чүдүдүң 7 кезегинге дүштүр база Чазак Баштыкынын ораакчынын албан-дужаалына томулгакчаны-биле холбаштыр Тыва Республиканын Дээди Хуралынын доктаалыры бола:

Тес-Хемнин № 21 сонгулда округунда Тыва Республиканын Дээди Хуралын депутаты Биче-оол Сулуевич Шыраптин бурун эрге-хүлээлгелери хуусаа бетинде соксаан деп санаар. Тыва Республиканын Дээди Хуралынын Даргазы К. БИЧЕЛДЕЙ.

Кызыл хоорай. 1994 чылдын февраль 17, № 41.

Хуннуң МЕДЭЭЛЕРИ

БАЙДАЛ БАГАЙ ЭВЕС

«Тээли» КБК-нын Эр-Хавак сүт-бараан фермасынын эргелекчи Анатолий Куулар байдалы ужурашкан, фермада кыштагылашканын амгы байдалын сонуурган мен.

Фермада кыштагылашканын байдалы багай эвес эрпир тур. Силос четпир шай-биле бар. Сиенвие хааны эвээпеп турар. Инек кадарылары Дуун-оол Иргит, Сагаан-оол Хертек, Кан-оол Хертек олар кышкы үезе инектерин ажалла, чегемелдизи таарыштырып, мал ченин кончүк камналгалыг чыгарга турлар.

Күш-ажылы Кызыл Тук ооденин элекциын, хойчул бызаа ажаакчыны Хемчик Иргит 65 бызааны эки ажаал чегемип, бодунун онакшан ажылынга белик харыялгалыг чоручу көргүзүп турар. Кажая-хораавыстын кышкы байдалы багай эвес. Кажаялар ишти чыгы. Инек өзээр транспорт-биле аштал, арыглап турар.

Ам фермада 121 саар инектен хунде 600 кү сүтүү, бир инектен-не үш литр хире сүтү саап ап тур бир. Саан чылар Любыва, Нобу, Сайканын ниини байдалы багай эвес эрпир тур. Силос четпир шай-биле бар. Сиенвие хааны эвээпеп турар. Инек кадарылары Дуун-оол Иргит, Сагаан-оол Хертек, Кан-оол Хертек олар кышкы үезе инектерин ажалла, чегемелдизи таарыштырып, мал ченин кончүк камналгалыг чыгарга турлар.

Күш-ажылы Кызыл Тук ооденин элекциын, хойчул бызаа ажаакчыны Хемчик Иргит 65 бызааны эки ажаал чегемип, бодунун онакшан ажылынга белик харыялгалыг чоручу көргүзүп турар. Кажая-хораавыстын кышкы байдалы багай эвес. Кажаялар ишти чыгы. Инек өзээр транспорт-биле аштал, арыглап турар.

Ам фермада 121 саар инектен хунде 600 кү сүтүү, бир инектен-не үш литр хире сүтү саап ап тур бир. Саан чылар Любыва, Нобу, Сайканын ниини байдалы багай эвес эрпир тур. Силос четпир шай-биле бар. Сиенвие хааны эвээпеп турар. Инек кадарылары Дуун-оол Иргит, Сагаан-оол Хертек, Кан-оол Хертек олар кышкы үезе инектерин ажалла, чегемелдизи таарыштырып, мал ченин кончүк камналгалыг чыгарга турлар.

ӨНҮГ ФОТОАЛЬБОМ

Кызыл хоорайда «Эштежилге» деп биче будурдуге чери бар. Оон кезиги уерин хой эвес. Ол черинд даргазы, чурчүк Май-оол Чооду, өнүг чурчутар тырттырар талазы-биле белик дүржүлгалыг Юрий Косарьков «Арай төвүн» — Тыва Республика деп колуунда төвү, культура болгаш бодусе дугайында өнүг фотоальбому белеткеп кылар.

Тыва кижилерге чүгүлгү херек, аалчыларга сунулар белек, тыва улустун амдылыг кыргыздарга аалчыларга белеткеп кылар. Оон кезиге уерин хой эвес. Ол черинд даргазы, чурчүк Май-оол Чооду, өнүг чурчутар тырттырар талазы-биле белик дүржүлгалыг Юрий Косарьков «Арай төвүн» — Тыва Республика деп колуунда төвү, культура болгаш бодусе дугайында өнүг фотоальбому белеткеп кылар.

Тыва кижилерге чүгүлгү херек, аалчыларга сунулар белек, тыва улустун амдылыг кыргыздарга аалчыларга белеткеп кылар. Оон кезиге уерин хой эвес. Ол черинд даргазы, чурчүк Май-оол Чооду, өнүг чурчутар тырттырар талазы-биле белик дүржүлгалыг Юрий Косарьков «Арай төвүн» — Тыва Республика деп колуунда төвү, культура болгаш бодусе дугайында өнүг фотоальбому белеткеп кылар.

ТАЙЫЛЫР

Февраль 15-те парлааттыган № 29 «Шын» солунга «Мал-маганын үлөп бээр» деп эге-биле үнгөн чүдүге хамаарыштыр Тыва Республиканын Көзэ ажыл-агый яамызынын тайлыбары.

Шын харын, республиканын күш-ажыды коллективтерин дика хой колхоз, совхозтары күрне мурунга улуг хемчүлүктөгү өрөгид. Оон уштуун уерини айттыры берге байдала. Оон-биле казы республиканын белеткек будурулгелерин ажил-агыйлар дужагааны эт, сүт, тарга өртөш бо хүнерде чедир төлөп чадшканыр, Бо байдалы өрөгин көргөп, чамдык ажил-агыйлары эле органи-застарын хемчелерин, санаашкынын боттандырып турар. Бичалда-лаа «мал-маганын үлөп бээр, хуужу-дар» деп айттыр чамдык будурулгелерин Россия Фе-дерациязынын колхоз, совхозтары эле органи-застар тутайында хоойлуну чедир билбей турарындан болуп турар.

Бо хүнде кол-ла собулга ажил-агыйлар хоойлугуу-гаар болт-тускайлан. нийти-леринге кол хөренглиг турда, ажил-агыйлары эле тургузуп, эргелеп башкары-нын таарымчалыг оруктары

Солунда бижээни шышап, мал-маганын үлөп беритери-нин дугайында Чазак лен-нелинге Көзэ ажыл-агый яамызынын ажилдакчылары-биле чүгүлгү бо хүнерде бол-гаш.

СУМУЛАРЖЕ ҮНҮҮШКҮН

Эртен кожуун чагырганын организаастааны-биле сумулар-же комплексти үнүүшкүнү кылыр-биле 9 бөлүктү тур-гускан, бо февралдын эте хүнеринде үндүргө. Комплексти үнүүшкүнерин бөлүктөрүн кожуун чагыргы-зын даргазы Е. К. Калга-хө болаш оон ораакчылар удуруп чораан.

Он бөлүктөрүн кол со-рудалары сумулар органи-зацияларын болгаш хой-жуларын, санчыларын, еске-даа малчыларын ажил-амдырал-чуртталгазы, кыш-тагылашканын ниини бай-далдары-биле таныжып, олардын негеле-хомудаларын өрөгип, четпестерин эдерини хемчелерин алыр.

Бөлүктөрүн составына милицияны ажилдакчылары, кичи, мал эмчилер, херек-челер нийтигелерин төлээр кирип турган. Олар бот-

тарына хамаарылгалыг чер-леринге барып, кожуунда ажил-агыйларын ниини бай-далын сонуурган, үениң не-гелелерин чон ортузунга чу-гадап берип, оларын негеле-де-хомудаларын демделеп алып, түнхөлдерин суму чагы-рганын, совхозтар директор-ларынын, көлөз ажил-агый-ларын тускый эртемнигери-нин чевелдеринге болгаш калбак актив хуралынга үн-дүргөн.

Ол-ла бөлүктөрүн ажилы-нын ниини түнхөлдерин ду-гайында кожуун чагырганын коллегиянын хуралынга албан черлерин, органи-зацияларын удуртукуларын киржилгези-биле чүгүлгү.

Оон түнхөлдер бөлүктөр-нин улдуртукуларын чүгүлгү-биле алырга, кожуунда ниини байдал мындаг болган: амгы үезде мал кыштагылашканын ниини байдалы эки. Бо кыш соок шоолуг чок, хар чуга, эрткен чайын өт-сигенини, тара-былаанын дужуу эки болган. Малдын коданнара мал ченин куулаары чет-пирин демделээр. Бичал-лаа болза шөвөр мал коданнарында колду аарын неперээр. Анаа улар мал эмчилери сыктарып эмнэшкенин чоруктаандан мал чүгүлгө турар. Сөөлгү үезде колурга уаур өмнөр тавылгалар. Оон вланын чамдык коданнара сөөлгү үезде малдын өлүп-чоруп твараын демделээр. Оон-биле чегелештир чамдык төрүр коданнарда хой ийи-нагызтар төрүп турар. Сүт-бараан фер-мааларында төрүр инектер ба-за-ла ийи-бирден төрүп эге-лээр.

База бир кол айтыр-мал-чыларнын ашка-шалының чогуур үезинде албайн тура-рынын дугайында хомудалдар хой болган.

Малчынарнын талазында кожуунун херекчелер нийтигелерин адресинге хому-далдар база хой. Автомагалин салгыжылары барааннарын өртектерин көкүзү-биле ас-лас. Барааннарын шын өртө-биле салып турарын малчынар билбес.

Оон ийи кызыгаар айты-рып, электи энергиязы, су-мулар аразына автобус ар-гыжылгасы, оруктар, көвү-рүгдөр, албан черлерин, органи-зацияларын болгаш чон-нун хемүр-лаш хандырылга-зына, корум-чурум болгаш оон-лаа еске айтырылгарга ха-маарыштыр хой санын хому-далдар болганы ачаа демдел-тинген.

Түнхөлдер кожуун чагырганын даргазы Е. К. Кал-гахө делгериней чүве чу-гаалааш, айтынганын четпес-терин дарыг эдер талазы-биле хамаарылгалыг чер-лерин улдуртукуларынга даал-галарын берген. Бичангаш шак мындаг үнүүшкүнерин айда бир удаа кылырын ачаа дугурушканыр.

Николай ДАЖИНМАЙ.

ЧҮГҮЛЕ ХООЙЛУ ЁЗУГААР ШИИДЕР

Тыва Республиканын Дээди судунун кезигин С. Х. Монгуштак журналист Көжөлий Монгуш ужурашкан. Дээди судун ажил-чоруудугааны хамаарыштыр оон элзэн каш айтырылганы салган:

— Эрткен 1993 чылдын республикага кем-херек үлдүгү келешкенин ниини байдалы кандай болганын, оон-биле кем-херек Дээди судун кирген үдүдүн дугайында чыгарал берип көргүлгөн, Сагаан-оол Халаар-оолонин.

— Кем-херек үлдүгүлгөр эртен чылдын республикада ниини-биле 11,6 хуу кызыр-лыгын билдингиле болгай. Сүт орааннары кем-херек үлдүгүлгөр инет-тываарында дөдүгүлгөр кызыр-лыгы турар болза, хемчелери төнүзүнге чедир үзе шипиндээр бол-гаш хоойлугу-дүрүм камгалда орааннара кол чедри ээлеп турар.

бичангаш бо хүнерде төрүр жүрдүг хойнуң 26,4 хуузу азы 72652 хой ооллаан, оон 69019 чаш хураган камгалат алдынган азы төртүтүнген хураганнарын 9 хуузу малдын коданнарда олча-менди дорукту твара. Эрткен чылдын бо үези-биле деннеэрге, алдынган хураганнар элзэн өзөш-даа болза, бичан төрүр хой хой турганын айтыры чугула. Эки чүве чүл дээрге, бо чылдын хураганнарын языз-буру чылдаганнардан өлүп хораар чорчу мунуку чылдардан ыракта өвөш болуп твараы өөрүнчүг.

Алазы ургүлү арагалып, өг-бүлезинге амыр-дыш бер-бейн, акшадын дегере арага салып ижип турган, бир ка-тап эрипк шитг элзеге, уруу үндүр ойдадыра, алазы уруу-ланы бээрге, боолдан. Блинд херекке аар кемземе хе-рээ онааттынас.

Улуг-Хем кожуунун улус судунга көргөн бир херекке соонда когаган болган нар-коман кичи назы четпиз оолду конопла деп наркотик-ни чыгып чаппан чып эл-кел дээрге ынавакка эттеп турда, ону биини оол кам-галангы бижеткенен. Анаа база хой чып оонары болду-нас. Моон алгыш көрөгө, ы-лыг херектерге кемземе ы-лазын судтар шы онаа турар-дыр. Когараанын төрелери боттарынын үлүзүнүң буру-зун билдимиш, хей чегре чу-гаа үндүр бээр судтар ажил-ын бактааны шын эвес. Херек бурузун, мыда шитти-рип турар кичи бурузунун бурузун тус-түзүңе сабыр-лыг көрүп турган, ол айты-рылганын шы шиттирилел болур.

ИНТЕРВЬЮ

Чамдык судьялар хой херектерин көргөнине шит-келдерин ийи-чадыс со-лудуктары бар болгулаар. Чүгүлгө чотта бар санаарга үндезилеп алгаш, ында судья-лардын ажылын эскербейн баар болза шы эвес. Херек кынында кым канчаар ажил-лаанын суд, судья бурузунун бугу көргөн херектерин хынап тургаш, шы тодаларын ап болур.

Эрткен чылдын Дээди суд Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Танды, Току, Мөңгүн-Тайга, Каа-Хем кожууннара барылга улус судьялары дуза берилген, ажылын хынаан. Хоойлук хажылып, шы эвес азы чик кемземе ылазы онаа-гылаан элзэн каш херектерин тодаларын. Дээди судун президиумунга оларнын шит-келдерин солтулгаан.

— Массалыг информация-нын хемчелеринге болгаш чон аразына судтарын үндүрүп турар шиткел чик, оон ужуң кем-херек үлдүгүлгө-кылы аймажы турар дээр үн-дүрүлгү. Бо талазы-биле чү-гүн чугаалан болу силер?

— Чонун болгаш массалыг информациянын хемчелерин үлдүрүп турар айтырылганын чамдыгы шы. Шүгүм-челдиг материалдарын изи-

была Дээди суд хыналдаларын чорудуп, шы эвес азы чик кемземе ылазы онаа-гылаан шиткелдерин солту, катап шыгызын-биле шилел кылдар дедир эгидип тургу-лаан.

Дээди судтун каспация кол-легиязында 31 шиткелди, президиумга хайгарал чүрүм-үлгө 27 шиткелди, азы иж-жирилген 35 шиткелди чик кемземе ылазы онаагыны чик дээш солаан. Чижээлээр, Току кожуунун улус суду-нун көргөн Олег Кол, Мер-ген Доов оларын херекте-ринге кемземе ылазын өдү-рүкчү херектерге чик онаа-гылаан дээр солдулгаан. Улуг-Хем кожуунун улус судунун көргөн Александр Монгулдун көргөнү хууда өл-чүзүн ооллааны дээр үш чүл хосталганын казананын чик дээр Дээди суд солдан. Ол кичи мурунунга үш удаа оор херек дээр шиттирин чораан бооп турар. Оон-биле демей еске-лаа чиктерини кирип болур. Дээди судтун ол талазы-биле шынгы хемчелерин ач чорулуп турар.

Бичалда-лаа чүгүлгө чотта-санаар көргөш. азы өтүчте-газы дынааш, судтар чик кемземе ылазы онаап түбөр дээр болза, ол шы эвес. Чүгө дээрге чамдык херек-терин алгаш көрөгө, өлүрүкү-лаа, аар кемдээшкенин-де чедир херектерге когааран-нар боттары чогуш-солданы баштай эгелеп, боттары сал-лап турган таварылгада суд-тон өрөгип көргөш, азы судтагыныкы когаараннал-калганындан эрттир камга-лангаш, аар кемдээшкенин-де диниоп азы амбылдан чарып каарга, хоойлуг чүдүгү еске-рин, кемземе ылазы база чингээр. Чүгө дээр кичи бу-рүзү камгаланып өргелг. Чи-жээр: Току кожуунун улус судунга Аяна Салдак дээр аянжы втуг алазын боолан каан дээр 3 чылда шиттир-

кип турар бис. Өлүрүшкүн херектеринден аныга, ачаа аар кемдээшкенинден өлгөн таварылгаларын херектерин немерин сумелзэн мен. Ону инеерин чораан. Оон соонда кичиге кемдээшкенин чедир-генин дээр мейи ортукам аар, эрттир камгалангаш, аар кемдээшкенин чедирге дээр чүгө 2-3 чыл ала оонары көндүнгөн дуум үлүгүлгөрүн кемземе ылазын аартааларын база сумелзэн турар мен. Олар-нын база чача кемземе хоойлу-зунга кичиге чугула.

Нийтигелер алыр болза, Тыва Республика боду кем-земе хоойлузун хулээп ап, мыда кемземе ылазын үлдүгүлгө-гылааш, оон күсселдезин республиканын шиткеи суд-тарга үзе шиттирээр кем-земе-чорудулга хоойлугу-н чартып, бодуулуун Дээди Хуралыкка хулээр аар болза экилдер. Аар херектер көргө-нин Россиянын Дээди судунга хомудалас, Тыванын Дээди суду үзе шиттирээр хоойлу-гун хулээп алыр болзуса, чүгүлгө инчаа кемземе ылазы кем-херек үлдүгүлгөрүн ча-вылгыларынга дуузыг кыл-дыр ажалла эгелээр.

Оон-биле чегелештир шит-келерин ажилы үнелээр бир яна эде көвүн чарап-тын үзе база негеп келген Көжөлий МОНГУШ чугалаашкан.

АГААР

Бөгүн республикага шокор булуттаар, чамдык чедерге быскан хар чаар. Барыч күчтен хаттан кужу 9-14 метр чедер.

Дүне агаарын температура-разы 21-26, дагыл чедерге 13-18 градус соок болур.

Хулус 11-16, дагыл чедер-лерге 3-8 градус сооп.

Кызылда шокор булуттаар, быскан хар чаар. Хаттан күжү секундада 9-14 метр чедер.

Агаарын температуразы дүне 23-25, хулус 11-13 г-ра-дус сооп.

Автошуктарга кестүрү 1-3 километр.

БӨГҮН – АДА-ЧУРТТУҢ КАМГАЛАКЧЫЛАРЫНЫҢ ХҮНҮ

КУРСАНТ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЛГА

Барын-Хемчикте Барлык ортумак школарынын 1990 чылда доозукчуу Руслан Хоумуш Казахстаннын Алма-Ата хоорайда шерияниа дээди училищенин 3-ку курсуунда өөренип турар. Ол эддегиди шөлөзүн алгаш, ада-лезини аалыга келген. Барлык ортумак школарынын башкылары, 9-11 класс-тарнын өөреникчилери февраль 5-те оон-биле ужуражылганы организастаанар. Ужуражылга хуралын школанын директору Сергей Чувте ажиткаш, курсант Руслан Хоумушга сөс берген. Ол Казахстанны тыргы училищенинде чагыс тыва курсант.

Шериг училищенинде янзы-бүрү национал кижилери өөренип турарлар. Оон өөренилгези эки. Шерияни эргезүүлээгинге, чурумунга, дайчы чаңчылдыга, шериг белеткелдерге, күш-ажылга, спортка ынак болурунга курсантлары өөренип турар. Училищени курсантларынын аш-чөми, идиж-хөи черде эки, Айда 7 казах акша берип турган.

Моон мурнуна солунарга керей дайыннга бистин совет шериглерини киршишини дугайнда элэн чүүлдери бижээн мен. Ам моон мурнуна биживээним, анаа болуп турган чүүлдери уламчылай бижидим.

САКТЫШКЫН

1951 чылды май айнын төңчүзүндө совет-кыдат кызыгаарга челе бергеш, болу-вустун дайынчы идиж-хөвиис укулгаш, кыдат шериг хепти кеткеш чорулкан бис. Анаа бистин совет ужуражылганын башкарган болгаш зениттик артиллерия кезектеп турган. Совет Эвилелинин үш дапыр Маадры Иван Кожедуб, полковник Петров Сонгу Керейге бистерин-биле хол тутчуп байрлажып турганни ултаан мен.

Бо чорук дээрге шаанда, шуут-ла чажып турган чүве болгай. Ам ол дугайны эш-өөлөр хөдөк согуруугаар. Кижги болагаар, аныак-өскө-нерге дыңнап, билди алгашы артык эвес, өөренилгит.

БЯНЫНҢ ХООЛАЙЛАР

1952 чылдын июнь айда аарый бергеш, Аньдун хоорайга госпитальга чыткаш, сегий бергеш, тылга катан чедип келдим.

Эртенинде Сонгу Керейини кызыгаары эрттип чоруккан бис. Машинанын кабинаны иштинде бистин полкун ажилдагы талазы-биле оралакчы командирин, подполковник Гавренков деп кижин бистин-биле кады бар чыткан. Пехыни баар орук-биле бар чорувста, муруну чүктен дайынчы «Сейб» Ф-86» деп маргалыг реактивниг хидыкчы иши самолету бисти көрүп каян, чавыдып алгаш, шүүгрел-дел келдилер. Ол-ла доранан машинаны тургускаш, дүже

ОКТАКЧЫ БЕКУШКЫН

Пенза область чурттуг, бистин үгер-боовустун октакчы Иван Бекушкин деп шертти чораша бис. Бир дүне көрей аэродром камгаала тургувста, улуг жудуушукунун бомбалаашкыны болган. Дайын бисче шаап халдан ууктелиниги чокка от ажыдып турдувус. Ол 2 шак ур-күлдөөн, Самолеттар бомбала-ла турар, челе дүшкен бомба, агарда бууду полкун атакни отунун частыбынны кижги көөр аргажок корунучту болу бээр. Ол үде бир боол-лашкыны кылып дээривиске, үгер-боовус чыттаваан. Чүү болганга дээрге, октакчы-ыс Иван Бекушкин чок болган. Командиринин сержант Суворов көөлө-Иван чытаан-чук чок үгер-боовун аадаана укжыжы көстүп чыткан. Ам канчаар боок, командир «Тур-

дун?» — деп айтырдым. «Керей тур сен бе, балыдыны бердим» — деп бо-ла. Хавак устуң чазылган снаряд бузун

УЖАР-ХЕМЕВИСТИ БООЛААР ЧАСТЫВЫС

1952 чылда арааш, шериг эмнелгезинге чытканымын би-жээн мен. Бичан шала кезеэ чүве, шериг эмнелгези кыдат-керей кызыгаарда Аньдун хоорайга турган. Керей талазында бистин кезектерини от ажилда бердилер. Эмнелге иштинден үне халчын келгеш көөрүвүскө, Владивостоктун улудан иши мотордуз чүг-ла кара самолет керей дөмкөөрү же ужул кире берген бар чор. Самолетту долгаппар чазыл-

АВСТРАЛИ УЖУДУКЧУ

Дайыннын хидыкчы бир самолету аңдара аттырган, оон ужудукчуу парашот-биле халый берген. Ону бистин дээш келген кижги болган. Ол бир урулуг, кочтук чараш кадайылг. «Мени салып көрү-ер, туттурган деп дынаар болза, калайым өске ашакче чоруй баар» — деп чанып турар чүве. Бистин командир-лал чери ол ужудукчуу Керейнин эрге-чазырга черинге хуздээди берипкен.

Шериг албаны - ыдыктыг хулээлге

хайгаарал пунктузууң сол-дарттары тууду алган. Ол кижги көр-бонгойд! Мурнуу Керей эрге-чазырга-биле керээ чарып алган австрали ужудукчуу болган. Бир дугаар тулууш-кунга киржиге-ле, он мунг долгаар акша алыр керээ чарып алган болган. Ол Австра-лияла туртат турар, 27 харлыг, лейтенант эртелиг кижги болган. Оон өчүүнен илерээ-

ТАННЫЛДАРЖЕ ХАЛДАШКЫН

Сонгу-Керейинг девискэ-риде бир деп черде онгар каскаш, тууду каан даш скыл бар. Аңаа база бистин шериглерини ок-чөмөк бичжип турган. Бир дүне аңаа бабтан танымы солдат өөрү-вүс дүне карагында хал-дайышын болган. Ол канчаар болгангай! Дүне кала скылдагы үш чүгүңге үш солдат таң-тулап турган чүве-лар. Канагында сиңен арыз-биле билимисе кижги келеп келгеш, танымыне кижжик би-жөк согунаан, солдаттын келип чораша кыдат шериг хейлинини хөрек карманнап, аас-кежжи бооп, таакпы сугар портсгары чораша, ол ок-

АНДАРА АТКАН

1952 чылдын ноябрь айда боор. Бир дүне агар дүвүрээ-ти болду. 4 мотордуз чаң-чык бомбалакчы самолет кел чылар деп ламычтан. Ула-ваанда зениттик проектор-кылар чагыс самолетту чары-

дугу чара шапжам болган. Эчилер дузааны көргүзе бер-ди.

«АДЫГЖЫ АНЧЫЛАР»

Совет дайынчылар анаа ту-раш чагаа болгаш солун, сеп-куулдерин урулчу ал турган. Бичаарга кажан бистин ужуражылганын башкарган болгаш зениттик үгер-боо кезектерин дайын-нын самолеттарын аңдара алдып, узуткап каарга, совет солдуннара керей дайыннын дугайында сөлдү мезээлерге

УТУНДУРБАС ДУНЕ

1951 чылдын ноябрь айда боор. Бир дүне эддегиди таң-нылде үгөн мен. Бичан көрей аэродрому камгалап турдувус. Мен кезеэ таным-лал чере бирги элдеге үгөнни ол. Бичаарга бистин баарынын 20 ажыг автомашиназы бот-тарывыстан берип ыраак 500 метр черде шүптүзүн онгар каскаш, чүгге кабиназы көс-тур кылар онгу иштинде тургузуп кааа турар чүве. Тапты-ла кезеэкиниг 10 шакта он ажыг ужура-хеме келгеш, аэродрому бомбалал эгелээр. Бомба кайла-даа ду-жуп-ле турар. Ам канчаар, каң бергүмү келип алган, ылды-ла тур мен. Онгу иштинде машина иштине кире бээрим-ге база сагышка таарышпас, оон үне халааш, ак черге үнүл кээримге, база хоржок, маши-на алаачке кире бээримге, мыраың сагышка чүү-лаа кирер, автомажин тууду ал-ган чоруп-ла тур мен. Чаш-тыныл чылып каарга, шпикон-хайгылычлар чедип келгеш.

КИЖИЛЕРГЕ ДУЗА

Кайла-даа делегерге дайын бодур болза, оон эки чүү-лаа үнемес, аш-түренги, өлүм-чи-лик боор. Бистер онгу иштин-ге чурттал турдувусту, чөмө-вис артын манай чил чорунур аштаан-суksesан чаш ажы-төл, кырган кижилер 20-30 хире сүг болгудар. Олар бистин чогуулууса онгар казып алган солдаттар турунган. Бисти чөм-лө Кыдаттан хандырып турган чүве. Кыдат чөм-лөсүн артилын офицлердик чажырып чораша, демиск-хунунарга хаан чир чыкаш кылды чүрү алгаш, чаштып чораша, күкүрүз аразынга кулуп берип чөгери турган бис. Оларын аразында чаш үрүглар эндерик, олар кижги көөр аргажок арган боор.

Чөл-Хемчик кожуунуң

Чөл-Хемчик кожуунуң чөм-лөсүнүн үгер-боовусу чөп-шээресе өчүр болгай. Аш-тааныры черемни каарга, ланка амчырап турдулар. Өс-көөр көже бээривисе база сооустан чөкчилеп кээрлер. Бо лайын 1953 чылда тай-бын керезин чарган соона, соксаан. Дайынчы алаалыг кыскактеп, эл чанынкан бис. 1985 чылда чедир бисти кы-даа билбес турган дык хоумдангыч. Дайынчы алаалыг күүсүдип чораша амыттын-дан чарыган дайынчы эше-өривес, оон иштине тывалар белин каш-даа кижги бар. Олар кылат девискээрде Порт-Артур хоорайда кезе-өөнөлдө үлүг чыдаалар

Алаан-Херек КУУЛАР

Чөл-Хемчик кожуунуң чөм-лөсүнүн үгер-боовусу чөп-шээресе өчүр болгай. Аш-тааныры черемни каарга, ланка амчырап турдулар. Өс-көөр көже бээривисе база сооустан чөкчилеп кээрлер. Бо лайын 1953 чылда тай-бын керезин чарган соона, соксаан. Дайынчы алаалыг кыскактеп, эл чанынкан бис. 1985 чылда чедир бисти кы-даа билбес турган дык хоумдангыч. Дайынчы алаалыг күүсүдип чораша амыттын-дан чарыган дайынчы эше-өривес, оон иштине тывалар белин каш-даа кижги бар. Олар кылат девискээрде Порт-Артур хоорайда кезе-өөнөлдө үлүг чыдаалар

Алаан-Херек КУУЛАР

Чөл-Хемчик кожуунуң чөм-лөсүнүн үгер-боовусу чөп-шээресе өчүр болгай. Аш-тааныры черемни каарга, ланка амчырап турдулар. Өс-көөр көже бээривисе база сооустан чөкчилеп кээрлер. Бо лайын 1953 чылда тай-бын керезин чарган соона, соксаан. Дайынчы алаалыг кыскактеп, эл чанынкан бис. 1985 чылда чедир бисти кы-даа билбес турган дык хоумдангыч. Дайынчы алаалыг күүсүдип чораша амыттын-дан чарыган дайынчы эше-өривес, оон иштине тывалар белин каш-даа кижги бар. Олар кылат девискээрде Порт-Артур хоорайда кезе-өөнөлдө үлүг чыдаалар

Алаан-Херек КУУЛАР

Чөл-Хемчик кожуунуң чөм-лөсүнүн үгер-боовусу чөп-шээресе өчүр болгай. Аш-тааныры черемни каарга, ланка амчырап турдулар. Өс-көөр көже бээривисе база сооустан чөкчилеп кээрлер. Бо лайын 1953 чылда тай-бын керезин чарган соона, соксаан. Дайынчы алаалыг кыскактеп, эл чанынкан бис. 1985 чылда чедир бисти кы-даа билбес турган дык хоумдангыч. Дайынчы алаалыг күүсүдип чораша амыттын-дан чарыган дайынчы эше-өривес, оон иштине тывалар белин каш-даа кижги бар. Олар кылат девискээрде Порт-Артур хоорайда кезе-өөнөлдө үлүг чыдаалар

Алаан-Херек КУУЛАР

Чөл-Хемчик кожуунуң чөм-лөсүнүн үгер-боовусу чөп-шээресе өчүр болгай. Аш-тааныры черемни каарга, ланка амчырап турдулар. Өс-көөр көже бээривисе база сооустан чөкчилеп кээрлер. Бо лайын 1953 чылда тай-бын керезин чарган соона, соксаан. Дайынчы алаалыг кыскактеп, эл чанынкан бис. 1985 чылда чедир бисти кы-даа билбес турган дык хоумдангыч. Дайынчы алаалыг күүсүдип чораша амыттын-дан чарыган дайынчы эше-өривес, оон иштине тывалар белин каш-даа кижги бар. Олар кылат девискээрде Порт-Артур хоорайда кезе-өөнөлдө үлүг чыдаалар

Алаан-Херек КУУЛАР

Чөл-Хемчик кожуунуң чөм-лөсүнүн үгер-боовусу чөп-шээресе өчүр болгай. Аш-тааныры черемни каарга, ланка амчырап турдулар. Өс-көөр көже бээривисе база сооустан чөкчилеп кээрлер. Бо лайын 1953 чылда тай-бын керезин чарган соона, соксаан. Дайынчы алаалыг кыскактеп, эл чанынкан бис. 1985 чылда чедир бисти кы-даа билбес турган дык хоумдангыч. Дайынчы алаалыг күүсүдип чораша амыттын-дан чарыган дайынчы эше-өривес, оон иштине тывалар белин каш-даа кижги бар. Олар кылат девискээрде Порт-Артур хоорайда кезе-өөнөлдө үлүг чыдаалар

Алаан-Херек КУУЛАР

Чөл-Хемчик кожуунуң чөм-лөсүнүн үгер-боовусу чөп-шээресе өчүр болгай. Аш-тааныры черемни каарга, ланка амчырап турдулар. Өс-көөр көже бээривисе база сооустан чөкчилеп кээрлер. Бо лайын 1953 чылда тай-бын керезин чарган соона, соксаан. Дайынчы алаалыг кыскактеп, эл чанынкан бис. 1985 чылда чедир бисти кы-даа билбес турган дык хоумдангыч. Дайынчы алаалыг күүсүдип чораша амыттын-дан чарыган дайынчы эше-өривес, оон иштине тывалар белин каш-даа кижги бар. Олар кылат девискээрде Порт-Артур хоорайда кезе-өөнөлдө үлүг чыдаалар

Алаан-Херек КУУЛАР

Чөл-Хемчик кожуунуң чөм-лөсүнүн үгер-боовусу чөп-шээресе өчүр болгай. Аш-тааныры черемни каарга, ланка амчырап турдулар. Өс-көөр көже бээривисе база сооустан чөкчилеп кээрлер. Бо лайын 1953 чылда тай-бын керезин чарган соона, соксаан. Дайынчы алаалыг кыскактеп, эл чанынкан бис. 1985 чылда чедир бисти кы-даа билбес турган дык хоумдангыч. Дайынчы алаалыг күүсүдип чораша амыттын-дан чарыган дайынчы эше-өривес, оон иштине тывалар белин каш-даа кижги бар. Олар кылат девискээрде Порт-Артур хоорайда кезе-өөнөлдө үлүг чыдаалар

КИЧЭЭЛ СООНДА...

Кичээлдер эртен, дүштөкн чөм айу чоокшудуан. Бичан Кызылдын бир дугаарыг про-фессорлорунинг училищенинде өөренип турар оол-дар улуг залче чыгып тур-лар. Саңайлары салгыш, аңаа олурдулар. Кызыл шериянин тургустанындан эргезген 76 чыл оюнга тургаста-кан Ужуражылганын эгелээ-ни ол.

Кызылда «Эни турарчы» клуб-туң даргазы, күш-ажыдын хоочуну Оюн Товуу болгаш оон өске-даа киржакчилер оудтарыны ээлээр.

Оюн Товуу: — Бо училищени машина-техниканы башкарыны база өөрөдир мангалыг өөрөдирге черинде-дир силер, оолдарым. Моно дооскан кижиге шериг

ДУНМАМ ЭЭП КЕЛБЭЭН

Мээ дунмам Түмөн Бур-буевич Ооржак 1990 чылдын июнь 3-те шериг албанын эрттирер дээш Чөл-Хемчик кожуунуң шериг комиссары-адьянан чоруккан. Дунмам нагаалары барган черинде-ле бижип турган.

1991 чылдын сентябрь 15-те «Олгар шериг албанын эрттирип турганынң уезинде багай чүгөсө таарыжылаш, мөөмөн» деп телераммааны ада-нези алган. Чараш огулу индирип деп чүвенин ажит-шүүжүңү чүге деңкээр боор. Мындаг чүгөсө тааржырынга чедир Түмөн Тажикстан-тан Мургаб районунга шер-иг албан-хулээлгезин эртти-рип турган. Дунмамын бир полковник, бирээзи орус, өске-зи тыва — ийи солдат, үжө-лээ Абаканын аэропортунга аккелтеп, кээп ап алыар деп Чадаанада шерик комиссарыдыче дүне дынаткан болган. «Чыра-Бажи» совхозтук директору Шүжүк Орус-оолуна Кууларын биче сеткилдиг, сагыш товангыч то-руу дузаа ол совхозтан бир аэробусту болгаш бир чүкк машинамын доран үндүрүп, 600 литр бензин талонун ба-маз берген. Бис ол-ла дүне Абакане чоруккан бис. Дун-мамын өлүг мөчү-болдун че-дирип келген полковник кижги биске Түмениян шеригте тир-дирган чуруктарын хуздээди-п тургаш, дараазында тайл-бырны кылды: 1991 чылдын сентябрь 15-те улуг-хунде Түмөн дөрт өргөн кырынга кадап каан, иштинде эленин, даштар уруп каан хааржакка бастырып алган деп турар. Тү-мөн уругулу карат мерге-жилгелери кылган турар кижги, ол хааржактан туттуңгаш, «турниктээр кижги» деп чуга-лап турду.

Тываның шериг төөгүзүндөн

КОМАНДИР МИНДИРЯ

Сезен чыл бурунгаар, азы тодгаргайларга, 1914. пар чылынны чазында Самдан ашаактың ө-булезинге оол уруг лемешкен. Ада-нези ону Миндия деп алаа алган. Самдан ашаак-кадайны чурт-тал өскөн чурту ада-ызыгуур салган. Таңды тос кожуу-нуң үш девискээри болуу үстү Чоодуларын чурту — У-Шынаа, Берг-Даг девискээ-ри.

Бичин оол Миндия кайгам-чык чараш агаар-бодуудук черге ултадып келтиже чедир ада-лезини холунга, оларын кол дузалакчызы бо-луп, эвээш-биле мал-маганын кадаржып, өзүп-дооруп, үлүг оол болу берген. Бир-ле чыл-дын күзүндө Халык-Өлдө деп черде үжүк-бикки өөренип белгүм ажалдан эгелээр 14 харыг Миндия ада-нези-биле дугурушкаш, ол белгүм ба-рын өөренип эгелээр, бодунун че-черези оолдар, чүгүр-лар-биле кады чүгөсө биккине помчуур, бижилер кылар өөренип ал-гаш, чоруту ара-тон оту-зунга суртаал ажалынга иди-кейлик киржиң эгелээр.

1993 чылдын күзүнде Мин-дия Чооду ТАР шерияниа солдаты болуп, шериг хулээл-гезин күөөсүдип эгелээр. Ше-риг албанынң чеги чымында-ла Миндия шериг өөрөдир-гезинге өскөлдерден ылгалы берген. Командирлер оон өө-редилгеге сундулуун эскер-ни, шерияни биче командирлер белеткээр курузунга тускай өөрөдирге-ни эрттирген, оон доозарга, биче сержант эрге бергеш, салбыр командиринге томуй-лаан.

Ол үде Тыванын үрер хөгжүм вэвондун командир турган улуг лейтенант В. Коробин болдунун ажалы-нын айы-биле өскээр чорору апарганы-биле хөгжүм вэвон-ду улдурут кижини шилип белеткеп эгелээр. Ылдыг шилигезе биче сержант Мин-дия базга кирген. Ол салым-чяалыгы хөгжүмчүлерин би-жээни турган. Оон эгелээр, Миндия эгелээне шериг оркестрини кезижүү болуп, чоруту ол алды кижилер тур-густунган тыва шериг үрер-дөгжүм оркестрини салбыр командирини болу берген. Аныак сержанынң хөгжүмүге са-лым-чяалыны, даанган ажы-лагы бердингени билгеш, шерияни командирлер чери Миндия Чоодуну шериг ал-баны доозууган-даа болза, ам-даа ажыдаарын сүмелээр. Ол 8 чыл иштинде, 1943 чылга чедир, ТАР шериянин үрер хөгжүм вэвондун ко-мандирин болуп, биче сержанын улуг лей-тенантыга чедир бодунун Төрээн чуртунун мурнунга бараан болуп келген.

Бир-ле мындаг таварылга болганы Миндия Самдано-вич Чооду мөөзэ сактып чугаалаан: — Чогум кайы чылын эки билбей тур мен. Күскээр чүве, хеп-хертен үстүк командирлер чериден шериг оркестринге Самгалдай чо-рүр силер деп айтышкын келтирге, вэвон бүтү составы-де Тес-Хем кожуунуң та-ву Самгалдайга челип келген бис.

Кожуну чыгаргызы бисти хундүл-биле хулээр алгаш,

Алексей БАЗЫР.

Танов САНДАН, Самагалдай суур.

ДОЛААН БУРГАНДАН КЕЛГЕН УРУГ

Монгуш КӨЖӨЛДӨЙ

(Эгеиз № 24, 29, 31, 32 «Шында».)

Кызылдан «Як-40» самолет гаагаре кедүрүп үнүпкө...

Келген. Ооң чүрөөнүн согууш-күнү буга...

жерге, бир дугаарында ооң сагыжыга...

— Чүү деп турарынар ол? Кайда барды деп айтырдым...

боор. Уругтун дугайында-капчип чүңү-даа...

Доржу Көк-оолович, мен ийи-үй хонук хире чаңгаш келдир...

Кол эмчи аажок ээлекте кичи болган...

«Чөз» биче буюруугенин таамазы читегини барымдаалааш...

Өөрлүктөгүн сөөлгү чылы Колур-оолга элзөн бергелерин таарыштырган...

Колур-оол бажын халайттын алган чурттаар черинге чедип келген...

Алдыңнай дугайында кантанда медел чок болганы оолдун сеткиниге...

— Бо эмелтеде Алдыңнай чыдар дээр-дир, кагчалды? Эмелтегини сестразы уруг харышпаан...

— Алдыңнай кайы чоор? — Ол уруг чок апарган-дир ийин, акым...

Колур-оол кезек агалай берген: — Өлгөнү хире эвес-тир мен, эмчи. Душтуу... чок кижилер мен ийин...

1994 чылдын февраль 9-та Иркутскин аэропортуна Сай-Суу Каа-ооловона бир сумканы Кызылдын Калинин куудумчузунун 10 бажынында...

Кызыл хоорайнын муниципалитет эт-хөрегинин башкар комитет 1994 чылдын март 11-де, 10 шакта салдыг буюруугелерин садар талазы-биле коммерция конкурзуун эрттирер...

ЧАЯАН-ДӨСТУҢ ҮЙРЛАРЫ

Чангыс чер чурттагы, анык чыдарында бээр таныйкы, харын-даа өң-тала болур кижиниң дугайында солуга чүүлү бижирикте...

дугаарын сөзү-биле күөсетти. Бичан шудукчу, журналист, композитор Тулуш Кызыл-оолдуң «Чүге черле харын читти?» деп шүүдүнүң ооругурун таңып кагым.

дүңкы оруун беш салаам ыш-каш санап олурар-дир мен. Ооң дугайында намдар-төөгү-лаа бижирик дивелде, композитор ажылын-даа сайгарар болвадим.

Колур-оолдуң арны өткөн кижилер көр аргажок ак тос деп болгон. Ол чүң-даа ыт-табай болуп чорупкан. Айна чүүе чугаалды турган сестра чүүе байдалды эскерип каан. Чок болза кады төрзөн кижилер боор. Чок болза душтуу тургулаар дээш аан. Ыланды хамарын караан-биле көргөн болгаш, хам-на мен дээн кижилер болганга буюрээрим дыка берге.

Статистика Эзугаар алдыра, республика төү Кызыл хоорайда криминалдин байдал (кем-херек үлүгедигери) чыдан чыдае улам дорайтап оран...

Чурттагыч чон-биле харылзааны күштедирери-биле эргелденил баазазында шагала чериниң ийи килдини тургускан, олар хоорайнын чөөн болгаш барыын талазына турары көрдүң. Колдуңда шагала черлериниң албанынын шунту шаттарынды немелдерлини кылган.

Камгалдылганын «Аско-тыва» АКЦИОНЕР КОМПАНИЯЗЫ болдуну ач-дуазынын үндөин тарифит хемчээдиги...

Table with 2 columns: Title and Value. Includes items like 'Салдыг шөлү', 'Кредиторлар болгаш чээлизи', etc.

ӨРҮҢ КӨВӨЙ

Потачманн чоруп орлар. Бодун барып үкүп ап көр. Композитор. Арат Моолдун кызы ышкаш. Алинмаалар хөгжүмүнүн маңай берди. Орай болчаг узун болгай.

Олурбайн, үнүп келем. Монгуш огул. Дайынчылар салгалдары. Даштын сени «кады ыраала» дийип турлар. «Кызыл хоорай дүңгү көр» деп, Владимир СЕРЕН-ООЛ.

Кыстар, оолдар чааладылар, ыраажы тел. Ыры шулук бижириңге, Бираажынын үнүң эжеп бергини дээш, Бугангыга чалбарышаан, Буганыны чоңа сенсе, Батыл Кенеш.

Владимир СЕРЕН-ООЛ.

КИЛДИСТИ ЭРГЕЛЕЛ КЫЛГАН

Республиканың Иштики хекрерта яамызы Кызыл хоорайны иштики хекрерти килдинге методиктик болгаш практиктик дуазын доктаамал көргүзүп келген.

Чурттагыч чон-биле харылзааны күштедирери-биле эргелденил баазазында шагала чериниң ийи килдини тургускан, олар хоорайнын чөөн болгаш барыын талазына турары көрдүң.

«Шын» солунну дамчыштыр

Бистин ынак акымыс, дүң-мамыс болгаш окулуусу, кызыл эргелиң ачазы — өлүкүрүкчүн ханың холуладан амы-тыннадан чарыгаан Мерген Дүвөн-оолович Тулуштуу база үр аар араанын соонда мөчөө аавасы, кырганаваасы Кыргыс Балдинона Кочукай-Тембрелин орункуларынга үлүг ач-дуазыны көргүскен Тыва Республиканың Иштики хекрерта яамызынын, республиканың Архивтер талазы-биле комитетинин, Түпүнениң төп архивинин, Күсөм кожуунуң сүт ажыл-агыйын, кожуучунуң төп эмелтезинин, Самагалдайның № 7 аптеказынын, элетричкериңдин коллективтерине болгаш кудаларымыс Сиденделеге, дөрлүк-төрелдерге, эш-өөрлерге болгаш кожалла соонда мөчөө аавасы, кырганаваасы Кыргыс Балдинона Кочукай-Тембрелин орункуларынга үлүг ач-дуазыны көргүскен Тыва Республиканың Иштики хекрерта яамызынын, республиканың Архивтер талазы-биле комитетинин, Түпүнениң төп архивинин, Күсөм кожуунуң сүт ажыл-агыйын...

СОЛУН БОЛГАН

Бүгү-россиянын Кызыл Тук орденин караа четистер нинителелини Кызыл хоорайда баштаар чериниң конторазына Шагаа хунууде чоң хөйү-биле чыгылган. Чөөн чүк улустарынч болгаш тыва чоңуну чыл санаашканын Эзугаар Чаа чыл — Шагааны байырлаары-биле хоорайнын караа четистер нинителелини баштаар чериниң даргазы Владимир Матюшенко, баштаар черини харыскалагалы секретары Уран Монгуш олар баш удуру органына белектенгенер.

саяпк каанар. Чаа чыл — Шагааны уктул байырлаарынын литературалык сценарийин Уран Монгуш, библиотекчар Валентина Оюн хой таламгы чогаалчы байдал-биле тургусканар. Владимир Борисович Матюшенко чыгылганыра байыр чедирген. «Чаа чыл-биле». «Шагаан-биле» деп чыгылганыр бот-боттарына изик күөзүшкени черин илередиң, сүтүгү шайын артап, столда дөлдөгөн ашчанын бажын санап, улук күрээ-зөл-биле четтирип, хөрежиги ордулаар. Кыска чапсар соонда, Шагааны уктуанын ийинге кезээ эгелзэн, Бот-ты...

ынгыр композитор Чигит Даш, байыга боду ойнааш шаан орус, тыва ырларын, ылыгың улустуң кожомактары ырларга, чыгылганар адыш чаксаакынклар-биле байыр чедирип турдулар.

Чигит Дашты ирилчи Дурен-оол Куулар солуду. Тыванын улустун ырлары «Нагала-гайты», «Межегей», «Самагал-дай», «Өдүгөн-Тайга» деп ырларын ол эки-ле күөсетти. Анаа сгыгыч, хөмөжети, кыргаражы Март-оол Ондаа Базу-ла улашты. Ала-чуртуну Улуг дайыннын киржикчилери Александр Бедарев, Нико...

лай Безобразов, Александр Матюшков олар база-ла дайыннын кадыг-дошкун чыларында ырлажыт чораны «Чер бажында», «Катюша», «Үш тактист» болгаш өске-ла дайын үезиниң ырларын сактып ырлаанар.

Ыдыктыг Улуг башкы XIV Далай-Ламааның «Тибетте сары шажын» деп номун ойнар алган. А ук ном хари эшеш болган. Григорий Санжааның моол далдан тыва дыкче оулдурган Чөөн чүк улустарын эрте-бурунгу сылдас дугайында «Амыдыралдын угады» деп ному болган Аймак-халап, ааргыта таварышкан, караа көрбөс, качыдап чорур кижилер Шагааны, Ыг чылды, шынап-ла, эки уктаанар. Шагааны уктуруунуң белектелген эки организастаан даргаларына, ачы-чыени киришкелеринге иделпей киришкен эш-өөрлеринге сгыш-сеткилдиги өөрзенин иделдиш турдулар.

«НАЙРАЛ»: «Иңиз баштылар» 9,40, 11,40, 13,40, 15,40, 17,40 шактарда; «ВИДЕОАЛ»: «Анаа эмин эрттир анык бооп болбас» 10,10, 12,10, 14,10, 16,10, 18,10 шактарда.

«ФЕРВАЛЬ 23-ТЕ»: «НАЙРАЛ»: «Иңиз баштылар» 9,40, 11,40, 13,40, 15,40, 17,40 шактарда; «ВИДЕОАЛ»: «Анаа эмин эрттир анык бооп болбас» 10,10, 12,10, 14,10, 16,10, 18,10 шактарда.